

Г.І.Атрошенко, Ю.Є.Алексєєва

ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ЗМАЛЮВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ДІЙНОСТІ У ПОВІСТІ БОРИСА КОМАРА „ВЕКША”

Письменник Борис Комар в українській літературі для дітей давно й надійно посів одне з чільних місць. Орієнтований „віковий ценз” читача, очима якого митець дивиться на світ, від малюків-дошкільнят до випускників школи. Та немало цікавого для себе знайде в його творах і старший читач (зокрема у присвяченій Київській Русі повісті „Векша”).

Варто зазначити, що творчість письменника, а відтак і його історична повість „Векша”, ще не були предметом літературознавчих досліджень, не маємо і наукових розвідок, присвячених особливостям змалювання історичної дійсності у творах, призначених для дитячого читання.

У „Векші” художній світ принципово безмежний і в часі, й у просторі, повний невичерпних можливостей і незліченних шляхів. Історична дійсність у повісті змальовується перспективно, у розгортанні, в русі, і точкою, з якої вона оглядається, є психологічна орієнтація читача старшого шкільного віку на сприйняття історії.

Борис Комар володіє талантом непомітної „присутності” автора навіть в історичному творі, вміє, не затуляючи собою, відкрити читачеві великий світ. Неважко помітити, що письменника приваблюють сильні, вольові, духовно багаті натури. З давніх часів Київської Русі приходить до сучасного читача Векша – могутній юнак, на долю якого випадають далекі мандри і тяжкі випробування.

Зауважимо, що історична повість „Векша” уперше була опублікована в 1960 році, тобто ще до того, як в українській літературі з’явилися такі відомі історичні романи, як „Святослав” і „Володимир” Семена Скляренка чи „Диво” Павла Загребельного. Та й сьогодні вона вражає читача своєю романтичною піднесеністю, яка є цілком доречною і має своє пояснення. Адже розповідь про древлянина, який мужньо долає перешкоди на шляху з полону в Греччині до вітчизни і рятує її від підступного нападу печенігів, наближається до художньої легенди. Вона повна несподіваних подій і цілком різних, оповитих серпанком часу постатей.

Як зазначає В.Панченко, талант письменника, який пише передусім для юних читачів, полягає в органічному вмінні вести розповідь без “дорослої” поблажливості, без панібратства у ставленні автора до своїх героїв: потрібна максимальна довіра до них, готовність до співпереживання, до розмови на рівних [5, с.18].

Повість Б.Комара, призначена для дитячого читання, при зображенні образів героїв, живої природи, історії враховує своєрідність психіки дитини, її зовнішності, різнобічні зв’язки і відношення з дійсністю, що її оточує, з повсякденним життям. Література “повинна просвіщати душу, вести її до

досконалість”, як зазначав М.Гоголь, щиро й свято вірячи “у всемогутність художнього слова, яким народити можна і переродити людину. ...діяти зі словом треба чесно. Воно вищий подарунок Бога людині...небезпечно жартувати письменнику зі словом” [1, с.220].

Борис Комар у процесі роботи над твором опрацював багато історичних документів з часів Київської Русі й, отже, ґрунтовна обізнаність з історичним матеріалом, глибоке соціологічне мислення, уміле використання реалій далекої епохи дозволили автору створити полотно, яке є близьким і нашому сучасникові, дозволяє йому зрозуміти далеке минуле, прийняти образи своїх пращурів. Адже Векша – образ історичний, як зазначає В.Моренець [4, с.9], і в способі життя, і у формах мислення, але він же – і легендарний: як носій кращих людських рис і високих моральних принципів, що витворилися в глибинах народних мас і спадково передаються з покоління в покоління.

Історична повість „Векша” є по суті зафіксованим на папері відображенням життя людей часів Київської Русі в різних його проявах. Це своєрідна скарбниця, де зберігаються моральні істини, де відбувається боротьба добра і зла, краси і потворності, жорстокості і милосердя, де подається готовий різнобічний матеріал до виховання тих чи інших моральних якостей. Саме такий матеріал маємо і в українській уснопоетичній творчості.

Мова фольклору збагатила і наснажила повість Б.Комара про давнє минуле нашого народу. Традиції використання народнопоетичного слова засвідчуються від перших рядків повісті. Розвиток системи мовно-художніх засобів твору письменника значною мірою завдячує засвоєнню й творчій обробці фольклорних багатств, зокрема мови української народної пісні (журливої, ловецької, заклички, обрядової та ін.), казки, легенди. Уснохудожнє слово в українських народних творах завжди доносило до них невимушеність і природність кожної фрази, добивалося, щоб кожен вираз ніс інформацію зацікавленості і хвилювання, оцінку зображуваного. Твори фольклору суттєво брали до уваги сприймання простою людиною слів у їх номінативному значенні, потребу в словах зменшувальних і пестливих, в інтонаціях лагідних і ніжних чи, навпаки, жорстких і грубих; фольклорні твори відбивали потяг людини до пізнання, слово в них керувалося принципом оцінки, вдосконалення, виховання.

Борисові Комару вдалося використати найкращі надбання народної творчості, залучити на допомогу народну педагогіку з її афористичними висловами – прислів'ями („Доти збан воду носить, доки вухо не ввірветься” [2, с. 144], „В ноги кланяються, а за п'яти кусають” [2, с. 147], „Хочеш візцю стригти, випередь вовка” [2,с. 149], „За лихом не ганяйся, воно тебе й само знайде” [2,с. 161], „М'яко стелив, а твердо спать” [2,с. 172], „З чим поплив, з тим і приплив” [2, с.182], „П'ю мед і квас, а забачу пиво – теж не пройду мимо” [2,с. 213], „Що робити – не вбий гадюку, вона тебе вжалить” [2,с. 220]) і приказками („Поки сім'я крил не обшила” [2, с. 145], „Не жди дяки від

приблудної псяки” [2, с. 159], *„Не сунь у чужий чревій ноги*” [2, с.167], *„З пальця меду не добудеш*” [2,с. 173], *„Журба сорочки не дає*” [2, с.189], *„Про добро не забувають*” [2, с. 201], *„Свій чорний хліб ліпше чужих пирогів”, „Своя земля наймиліша”, „По отчині й кості плачуть*” [2,с. 209]), цікавими примовками (*„Сокира і рало та рук до них пара*” [2, с. 230], *„Вірності не менше, ніж краси*” [2, с. 232], *„Гіркі меди на чужині*” [2, с.233]).

Повісті властиві не примітивна стилізація і механічне перенесення у мову повісті барв та відтінків з народної палітри, не “декорування чи орнаментация їх народнопоетичною образністю” [3, с. 36], а творче переплавлення й трансформація народнопоетичних мовно-виражальних засобів для передачі світобачення й світовідчуття; їй притаманний мелодійний, наспівний ритм, за яким відчувається вплив історичної народної пісні. Та й саму історичну пісню маємо у повісті (*„Ой на морі сірі гуси проти води б'ються, / А для бідних невільників кайдани куються. / Ой злетіли сірі гуси поїд самі хмари, / А на бідних невільників наклали кайдани. / Ой куди ви полинете, гуси-гусенята? / Полинемо додомоньку, там, де наша мати. / Полетимо-полинемо за поле, за ріки, / А вам, бідні невільники, горенько навіки...”* [2, с. 188]).

Високо поціновуючи фольклорні образотворчі засоби, народнопісенні символи, порівняння, загалом уснопоетичне мовлення та ритмомелодіку, Борис Комар досягає високої художньої форми повісті та повного злиття з внутрішнім пафосом, концентрацією думки.

Часто письменник використовує традиційні символи, що сприяють розкриттю образів, змалюванню історичних, соціально-побутових картин шляхом асоціативного зіставлення із явищами природи. Так, досить широко використовуються традиційно-поетичні образи – назви дерев, кущів, рослин, тварин, птахів, явищ природи та ін. При цьому створюються оригінальні епітетні сполуки, які часто годі відрізнити від народних (*„Птах спершу, як гніздо вити, скільки світу облітає! Не вся ж бо земля пуццями непролазними поросла та драговинням гнилим укрилася. Є на ній і поля розлогі, травами та квітами устелені, і гори, що до півнеба височать, вершини в хмарах ховаючи, і море неосяжне, яке хвилює-виблискує, човни в краї далекі носить...”* [2, с. 145]).

Про органічну спорідненість повісті Бориса Комара для дітей з фольклором свідчать також конденсовані словесні образи прикладкової структури, що будуються на семантичній взаємодії слів у конструкціях народнопісенного паралелізму на багатоплановому порівнянні аж до повного отождоження понять. Серед подібних прикладкових утворень у повісті „Векша” чітко розрізняються:

а) власне фольклорні, тобто запозичені з усної народної творчості в цілому вигляді (*земля-матінка, верби-жалібниці, очі-намистини, меч-кладунець, дівчина-красуня, ловці-молодці, бори-пуці, порядки-звичаї, їжа-вода, розрада-віра*);

б) авторського походження, створені за фольклорною моделлю (човен-довбанка, піч-кам'янка, дуби-одnodеревки, гість-зайда, Даждьбог-сонце, молодик-смерд, молитва-благання, блискітки-сережки, мед-солодушка, трубочки-слухавки, виповень-місяць, птах-рибалка, дубисько-велет, зайчики-промінці).

В обох випадках іменникове значення конкретизує, увиразнює семантику стрижневого слова, є його додатковою емоційно-образною характеристикою.

Борис Комар активно освоює тавтологічні структури (“сила-силенна”, “милується-любується”, “хвилює-виблискує”, “жита золоті-золотії”, “хлюпочуть-виграють”, “худа-прехуда конячка”, “думали-гадали”, “туга-недуга”, “путь-дорога”, “мало-помалу”, “гомонять-гримотять”, “сон-дрімота”, “воля-воленька”, “темно-темнісінько”), повні нестягнені форми прикметників (високії трави-квіти, пороги меншії, списи кам'янії гострії, води шаленії, ночі довгії, човни легкокрилії, сили сокритії, пороги невсипущії, битва безславная, вісті лихії), поширені в усній народній творчості.

Письменник використовує віршовану форму народних пісень та їх ритмомелодіку. Ф. Колесса відзначав, що народна ритміка орієнтована на зв'язок тексту і мелодії, будова речень, як правило, збігається із синтаксичним угрупованням слів, оформлених у логічну цілісність [6, с. 100-101]. Спостерігаємо це явище (“народну ритміку”) у повісті „Векша”, синтаксичний уклад багатьох сторінок якої відповідає поділу умовної мелодії на окремі музичні фрази, речення. Кінець ритмічного рядка збігається з кінцем групи слів, тісно зв'язаних між собою („Гуляє, веселиться Київ. Усюди співи, сміхи, гуки, повідь людська хідники, двори затопила. ...Вогнища палахкотять, городяни складають дари богам ласкавим, які помогли дружині князевій, оборонцям мужнім, печенігів хижих у поле прогнати, від лиха Русь урятувати...” [2, с. 231]).

Із арсеналу фольклорного мовлення черпає Борис Комар лексику із суфіксами суб'єктивної оцінки, які викликають відповідні емоції у читача, є виразниками ставлення автора до зображуваних подій і явищ. Особливою стилістичною виразністю з підкреслено емоціональним забарвленням відзначаються слова із суфіксацією зменшувально-пестливих семантичних відтінків, яка (суфіксація) характерна для фольклору.

“За допомогою суфіксів цієї категорії створюється колорит ліричності, пестливості та інших відтінків емоціональної оцінки предмета або явища, означеного основою суфіксованого слова” [6, с. 266]. Поряд із словами з традиційними зменшувально-пестливими суфіксами -очк-, -ечк-, -еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ець, -ик, -к- та ін. зустрічаємо слова з пейоративними суфіксами -ищ-, -иськ-, -ин-, -ань, -ак-, -як-, яр-, -ар-, -ил-, досить часто вживаними в українському фольклорі, які надають словам негативного забарвлення (дворики, здоровище, хижка, шматочок, кутичок, печеніжисько, оченятонька, здоровило).

Борис Комар послуговується запитальними конструкціями, досить поширеними в українському фольклорі. Як правило, такі конструкції містять запитання риторичного характеру (*“Та хіба тут знайдеш, коли людей, як маку в маківці?”*, *“Та чи живі ж ви, чи здорові?”*, *“Хто ж люд наш примусив у нуці жити?”*) [2, с. 230]. Питальні конструкції вносять у висловлювання тон піднесення, хвилювання, інтимності, різноманітних емоціональних забарвлень. Конструкції запитань використовуються з метою загострити увагу читача, збудити глибокі почуття в емоціональній оцінці зображуваного.

Естетично-образна система художньої мови повісті Бориса Комара для дітей значною мірою визначається використанням народнопоетичних джерел.

Назви тварин, рослин, явищ природи, давніх язичницьких богів, постійні епітети, суфіксальні словоформи, порівняння, прикладкові конструкції, повтори, характерні синтаксичні структури є засобами ритміко-інтонаційної стилізації, побудови народнопоетичної оповідності, створення характерної почуттєвості, власне пізнання давнього світу, властивих історичним повістям для дітей.

Література

1. Гоголь Н. Духовная проза. – М.: Просвещение, 1992. – 310 с.
2. Комар Б.П. Вибрані твори: В 2 т. – Т. 1: Диваки. Векша. Мандрівний вулкан: Повісті. – К.: Веселка, 1988. – 286 с.
3. Данилюк Н.О. Розвиток семантики народнопісенного слова в сучасній українській поезії // Українська мова і література в школі. – 1982. - № 5. – С. 36-42.
4. Моренець В.П. Світ у зав'язі // Комар Б.П. Вибрані твори: В 2 т. – Т.1: Диваки. Векша. Мандрівний вулкан: Повісті. – К.: Веселка, 1988. – С. 5-12.
5. Панченко В. Сила пам'яті // Українська мова і література в школі. – 1982. - № 3. – С. 8-18.
6. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. – К.: Радянська школа, 1962. – 469 с.

Анотація

Г.І.Атрошенко, Ю.Є.Алексєєва. Особливості естетичного змалювання історичної дійсності у повісті Бориса Комара „Векша”

Статтю присвячено дослідженню естетичного змалювання історичної дійсності у повісті Бориса Комара „Векша”. Наголошується на художній і пізнавальній цінності побутових і ратних описів, створенні правдивого художнього життєпису часів Київської Русі, віддається належне романтичній піднесеності

історичної повісті, народнопоетичним традиціям у зображенні давнього минулого народу.

Ключові слова: історична повість для дітей, образ, традиції фольклору, пізнавальна цінність.

Аннотация

А.И.Атрошенко, Ю.Є.Алексеева. Особенности эстетического изображения исторической действительности в повести Бориса Комара „Векша”

Статья посвящена исследованию эстетического изображения исторической действительности в повести Бориса Комара „Векша”. Акцентируется внимание на художественной и познавательной ценности бытовых и ратных описаний, создании правдивого художественного жизнеописания времен Киевской Руси, отдается должное романтической возвышенности исторической повести, народнопоэтическим традициям изображения прошлого народа.

Ключевые слова: историческая повесть для детей, образ, традиции фольклора, познавательная ценность.

Summary

A.Atroshenko, U.Aleksejeva. The Peculiarities of the aesthetic description of historical reality in Boris Komar's story "Veksha".

The article is devoted to the research of the aesthetic description of historical reality in Boris Komar's story "Veksha". The feature and a cognitive values of domestic and military descriptions, the creation of a real feature life description of times of Kiev Rus is marked, the preferance to romantic sublimity of historical story and to the people's poetic traditions in the description of people's past is given.

Key words: historical story for children, image, traditions of folk-lore, cognitive value.

Статья прорецензирована и рекомендована к печати кандидатом филологических наук, доцентом Мелитопольского педагогического университета имени Богдана Хмельницкого З.О.Митяй.